
Аграрна історія в іменах

Agrarian history in names

УДК 929Морозов:[930:338.43(477)](045)

DOI: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2026-37-Golysh-Lipska>

Gryhorii Golysh

PhD in History, Associate Professor, Director of the Mykhailo Maksymovych Scientific Library, Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University, Cherkasy, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5203-0859>

e-mail: golgri@ukr.net

Larysa Lipska

PhD in History, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Archaeology and Special Branches of Historical Science, Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University, Cherkasy, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9915-6325>

e-mail: lorlus@ukr.net

Bibliographic Description of the Article: Golysh, G. & Lipska, L. (2026) The patriarch of Ukrainian historical and agrarian science: to the 80th anniversary of professor Anatoliy Morozov. *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 37, 91–99. (In Ukraine). doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2026-37-Golysh-Lipska>

THE PATRIARCH OF UKRAINIAN HISTORICAL AND AGRARIAN SCIENCE: TO THE 80TH ANNIVERSARY OF PROFESSOR ANATOLIY MOROZOV

Abstract. *The purpose of this personalistic article is to provide a general overview of the life path and scholarly work of Anatoliy Heorhiyovych Morozov, a prominent Ukrainian scholar in the field of historical and agrarian science, Doctor of Historical Sciences, Professor, and Head of the Department of Archaeology and Special Branches of Historical Science at Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy. This bio-historiographical study is published on the occasion of his 80th birthday and the 40th anniversary of his scholarly activity.*

The scholarly novelty of the article lies in a comprehensive, research-driven, and personalistic understanding of the life and scholarly heritage of Professor A. Morozov as a leader in Ukrainian peasant studies. The article presents the main milestones of the scientist's life, emphasizing the biographical facts that contributed to the genesis and development of his scholarly creativity, and analyzes the scientist's creative output.

Conclusions. *The empirical and historiographical material utilized provides grounds to assert that Professor A. Morozov represents an outstanding figure in contemporary Ukrainian historiography, a talented organizer of the nation's scholarly life, a renowned educator, and an active public figure. His creative output is polythematic and diverse in genres, characterized by a broad chronological scope, a significant level of novelty, and promising research prospects. The scholar's historiographical work is predominantly represented by research in the field of agrarian history. The scholarly school of agrarian historians founded by A. Morozov has achieved nation-wide recognition and boasts substantial research accomplishments. The jubilee celebrant has made a significant contribution to modern higher education and the training of scientific personnel. The proposed study does not exhaust this personalistic topic and leaves a vast epistemological field for future researchers.*

Keywords: A. H. Morozov, biography, scholarly work, scholarly school, organizational and public activities, historiography, historical and agrarian sciences, Ukrainian countryside, peasant studies.

Григорій Голиш

кандидат історичних наук, доцент, директор наукової бібліотеки ім. М. Максимовича, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5203-0859>

e-mail: golgri@ukr.net

Лариса Ліпська

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9915-6325>

e-mail: lorlus@ukr.net

Бібліографічний опис статті: Голиш Г., Ліпська Л. Старійшина історико-аграрної науки України: до 80-річчя професора Анатолія Морозова. *Український селянин*. 2026. Вип. 37. С. 91–99. doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2026-37-Golysh-Lipska>

СТАРІЙШИНА ІСТОРИКО-АГРАРНОЇ НАУКИ УКРАЇНИ: ДО 80-РІЧЧЯ ПРОФЕСОРА АНАТОЛІЯ МОРОЗОВА

Анотація. *Мета* цієї персоналістичної статті – на основі історіографічних та наративних джерел у загальних рисах охарактеризувати життєвий шлях та наукову творчість відомого українського науковця в царині історико-аграрної науки, доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького Анатолія Георгійовича Морозова. Біоісторіографічна розвідка публікується з нагоди 80-річчя від дня його народження й 40-річчя наукової діяльності.

Наукова новизна статті полягає в комплексному науково-персоналістичному осягненні життєдіяльності та наукового доробку професора А. Морозова як лідера українського селянознавства. Подано основні віхи життя вченого з акцентацією на тих біографічних фактах, які сприяли генезі та розвитку його наукової творчості, проаналізовано творчий доробок ученого.

Висновки. Залучений емпіричний та історіографічний матеріал дає підстави стверджувати, що в особі професора А. Морозова маємо непересічного суб'єкта сучасного українського історієписання, талановитого організатора наукового життя нації, знаного освітянина, активного громадського діяча. Творчий доробок є політематичним і різножанровим, відзначається широким хронологічним охопленням, значним рівнем новизни і пошукової перспективності. Історієписання ученого репрезентовано переважно дослідженнями в царині аграрної історії. Загальнонаціональної слави зажила наукова школа істориків-аграрників А. Морозова, яка має великі дослідницькі здобутки. Значним є внесок ювіляра в сучасну вищу освіту та підготовку наукових кадрів. Запропонована розвідка не вичерпує цієї персоналістичної теми й залишає для дослідників велике гносеологічне поле.

Ключові слова: А. Г. Морозов, біографія, наукова творчість, наукова школа, організаторська й громадська робота, історієписання, історико-аграрні, українське село, селянознавство.

Постановка проблеми

Беззаперечною є істина, що ключову роль у розвитку історико-аграрної науки відіграють головні суб'єкти історієписання – дослідники цього провідного тематичного напрямку. Звернення до осягнення їхньої життєдіяльності та аналізу наукового доробку має значну актуальність, а також теоретичний і прикладний сенс. Це набуває особливого значення, коли йдеться про помітні постаті вітчизняної історіографії, а до таких, поза всякими сумнівами, належить і відомий український історик і педагог, професор Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького Анатолій Георгійович Морозов, який цьогоріч відзначив 80-річчя від дня народження та 40-річний ювілей своєї наукової діяльності. Завдяки своїм дослідницьким студіям та невтомній організаторській роботі він зажив слави одного із найпомітніших лідерів історико-аграрної науки в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Попри очевидну значущість і гносеологічну привабливість означеної теми, вона поки залишається на початкових етапах свого наукового осягнення. Обмежену й фрагментарну інформацію про життєтворчість А. Морозова можна віднайти на сторінках відповідного

біобібліографічного показника¹, публікацій С. Корновенка² та одного із авторів цього матеріалу³.

Мета статті

З огляду на зазначене, **метою** цієї персоналістичної статті є на основі історіографічних та наративних джерел у загальних рисах охарактеризувати життєвий шлях та наукову творчість відомого українського науковця в царині історико-аграрної науки, професора Анатолія Георгійовича Морозова.

Виклад основного матеріалу

Аби збагнути першоджерела високої науково-педагогічної функціональності професора, варто бодай кількома штрихами окреслити ранні етапи його життєдіяльності. Майбутній науковець народжений 19 травня 1946 р. у серці України – місті Шпола (неподалік розташований географічний центр України). Він зростав в інтелігентній родині: його батько Георгій Андрійович – військовослужбовець, підполковник, учасник бойових дій Другої світової війни, орденоносець, інвалід війни 1-ї групи, а мати Надія Іванівна – також учасниця війни в партизанському загоні й на фронті, була поранена; в мирний час працювала бухгалтером обласного відділу профтехосвіти. Принагідно зазначимо, що дід ювіляра по матері – Іван Андрійович Меркотан – став активним учасником Української революції 1917–1921 рр.

Цьогоріч у Анатолія Морозова ще один вагомий ювілей: 65-річчя трудового стажу, адже він перейшов на самостійні хліби ще в підлітковому віці: спочатку як учень, а пізніше – електрослюсар Шполянської підстанції. А повну середню освіту здобував у вечірній школі робітничої молоді (м. Шпола) і варто підкреслити, що в паралельному класі навчався його іменитий земляк, в майбутньому відомий письменник та громадський діяч, Шевченківський лауреат Михайло Слабошпицький, а також знаний професор-онколог Борис Мисловатий і відомий вчений у галузі видобутку нафти й газу Григорій Файнштейн. Школу А. Морозов закінчив зі срібною медаллю (1964 р.) й вирішив піти стопами свого батька, ставши професійним військовим.

Навчався в Пушкінському військовому училищі радіоелектроніки ППО, а по його закінченню (1966 р.) упродовж двох років служив на посаді начальника групи озброєння авіаескадрильї військ протиповітряної оборони (Ленінградський військовий округ). Утім, військову службу довелося залишити через погіршення стану здоров'я, і старший лейтенант запасу А. Морозов повернувся на Черкащину. Упродовж трьох років він працював електромонтером заводу хімічного волокна в м. Черкаси, а в 1972 р. виїхав на Донбас (м. Кадіївка Ворошиловградської, нині Луганської області). Там він обіймав посади електрослюсаря, згодом майстра електростанції вагонобудівного заводу.

Від 1979 р. розпочинається відлік педагогічної діяльності майбутнього професора: він став заступником директора МПТУ №22, а потім виконував обов'язки директора цього закладу профтехосвіти. Уже тоді Анатолій Георгійович упевнився в думці про те, що робота із молоддю і є його покликанням.

Поряд з цим ще з юних літ він захопився українською минувшиною й із захопленням прочитав безліч історичних сюжетів. Зрештою, й сам спробував писати історичну прозу про славу козацьку добу, тоді лише «в стіл». З плином років відчув катастрофічну нестачу фахових історичних знань і вступив до столичного ЗВО. У 1980 р. А. Морозов закінчив з відзнакою заочне відділення історичного факультету Київського педагогічного інституту

1 Морозов Анатолій Георгійович : біобібліогр. показ. / уклад.: В. О. Кіреєва, Л. Г. Лисиця, О. З. Силка ; наук. ред. Г. М. Голиш .Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2016. С. 4–5.

2 С. В. Корновенко. Морозов Анатолій Георгійович. ЕСУ. Київ, 2019. URL: <https://esu.com.ua/article-68450>. – DOI: 10.5281/zenodo.19795633; Корновенко С. Становлення та розвиток черкаської школи істориків-аграрників професора Анатолія Морозова. *Вища школа*. 2016. №4. С. 17–21.

3 Голиш Г. М. Митець науки, подвижник освіти : [Анатолій Морозов]. Голиш Г. М. *Пером публіциста* : вибрані нариси, статті, інтерв'ю. Черкаси, 2019. С. 48–51.

(нині – Український державний університет ім. М. Драгоманова), а потім – ще й аспірантуру в Інституті історії АН України (1983 р.)⁴.

Захистивши в 1985 р. кандидатську дисертацію, присвячену сільськогосподарській кооперації доколгоспної доби, Анатолій Георгійович розпочав відлік своєї кар'єри в ранзі професійного історика: приступив до роботи на відповідній кафедрі Черкаського педінституту (пізніше державного, національного університету ім. Б. Хмельницького). У його стінах працює вже понад 40 років, і тут А. Морозов пройшов шлях від старшого викладача до професора, завідувача кафедри⁵.

У 1994 р. сталася знакова подія в його академічній кар'єрі: захист в Інституті історії НАН України докторської дисертації з проблем кредитної сільськогосподарської кооперації доби НЕПу⁶. Усі члени спеціалізованої вченої ради центральної установи історичної науки України були однастайними у високій оцінці дисертаційної праці А. Морозова, підкреслюючи її оригінальність, беззаперечну новизну й ґносеологічну перспективність. Через 6 років після успішного захисту МОН України присвоїв Анатолію Георгійовичу вчене звання професора.

У колі його багатогранних дослідницьких інтересів рельєфно виокремлена селянознавча проблематика. Такий пріоритет пов'язаний не лише із темами захищених ним дисертацій, а передовсім зі глибоко усвідомленою Анатолієм Георгійовичем істиною, що селом приростає Україна, а селянство знаходиться в основі цього її конструкту. Дійсно, із понад 200 опублікованих праць науковця лівова частка належить саме історико-аграрній темі й вона, на його переконання, є воістину невичерпною й благодатною. Назвемо лише монографічні праці цього тематичного напрямку із доробку А. Морозова: «Село і гроші»⁷, «Сільськогосподарський кредит у добу НЕПу»⁸, «Формування спільної аграрної політики країн Євросоюзу»⁹ та інші.

Варто підкреслити, що професор не обмежується визначеними хронологічними і тематичними межами й застосовує доволі широкий селянознавчий формат. Віддаючи належне виплеканим у його дисертаційних працях проблемам кооперації доби НЕПу, Анатолій Георгійович постійно звертається й до інших історико-аграрних сегментів: наприклад, трансформацій податкової політики влади¹⁰, енергетичного та геотермічного аналізу в аграрній сфері¹¹, повсякденності селянства за радянської доби, селянського життя часів «відлиги»¹², розвитку ринкових відносин на селі¹³, персоналістики тощо.

Поряд із цим професору А. Морозову близька проблематика історії Української революції 1917–1921 рр. – однієї із головних подій нашої національної історії ХХ ст. На цю тему в співавторстві побачила світ відповідна навчально-наукова трилогія (посібник, хрестоматія і збірник персоналій)¹⁴. Підкреслимо, що це була одна з перших спроб у вітчизняній історіографії щодо осмислення й узагальнення цього великого крутозламу ХХ ст. та

4 Голиш Г. М. Митець науки, подвижник освіти : [Анатолій Морозов]. Голиш Г. М. Пером публіциста : вибрані нариси, статті, інтерв'ю. Черкаси, 2019. С. 48–51.

5 Морозов Анатолій Георгійович : біобібліогр. покажч. / уклад.: В. О. Кіреєва, Л. Г. Лисиця, О. З. Силка ; наук. ред. Г. М. Голиш . Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2016. С. 4–5.

6 Морозов А. Г. Кредитна сільськогосподарська кооперація УРСР в роки НЕПу : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. Київ, 1994. 25 с.

7 Морозов А. Г. Село і гроші: українська кредитна кооперація в добу непу : монографія. Черкаси : НДІТЕХІМ, 1993. 275 с.

8 Морозов А. Г. Сільськогосподарський кредит в добу непу (1921–1929 рр.) : монографія. Вид. 2-е, допов. Черкаси : Кандич С. Г., 2020. 448 с.

9 Морозов А. Г., Сіріченко Л. Б. Формування спільної аграрної політики країн Європейського Союзу (1990–2000 рр.). Черкаси : Видав. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2014. 234 с.

10 Корновенко С. В., Морозов А. Г. Трансформація податкової політики радянської влади в українському селі на початку НЕПу. *Український селянин*. 2001. Вип. 3. С. 230–236.

11 Морозов А. Г., Морозова С. А. Енергетичний аналіз сільського господарства Черкаської області (друга половина ХХ ст.). *Український селянин*. 2002. Вип. 6. С. 140–142.

12 Морозов А. Г., Савченко А. В. Базарна торгівля як складова неформальної економіки селянського двору в роки «відлиги». *Український селянин*. 2020. Вип. 23. С. 30–34.

13 Морозов А. Г., Федоренко Я. А. Розвиток ринкових відносин в українському селі доби незалежності. *Український селянин*. 2016. Вип. 16. С. 100–103.

14 Морозов А. Г., Корновенко С. В., Ресент О. П. Українська революція : навч. посіб. Вінниця : Фоліант, 2004. 432 с.; Морозов А. Г., Корновенко С. В., Ресент О. П. Українська революція. Історичні портрети. Вінниця : Фоліант, 2004. 287 с.; Морозов А. Г., Корновенко С. В., Ресент О. П. Українська революція : хрестоматія. Вінниця : Фоліант, 2004. 176 с.

донесення його перебігу до широкої читацької аудиторії. Подибуємо й спроби подати розлогий просопографічний портрет провідників повстанців Середньої Наддніпрянщини в 1918–1920-их рр.¹⁵ Піддано різноплановому аналізу й аграрна політика радянських урядів доби революції¹⁶. У доробку професора А. Морозова є й археографічне надбання: збірник документів з аграрного законодавства революційної доби, що є помітним внеском у джерелознавство цього тематичного напрямку¹⁷.

Колишньому військовику є доволі цікавою й мілітарна минувшина України в багатьох її вимірах. Так, за результатами кількарічних пошуків ним (у співавторстві з М. Верховським) видано ґрунтовний і доботно ілюстрований словник-довідник з воєнної історії України¹⁸. Поряд із іншим він став у нагоді студентам історичних спеціальностей як навчальна книга.

Гносеологічні зусилля професора не оминають і проблематики Другої світової війни. Зокрема, він аналізує особливості розгортання військ КВО напередодні німецько-радянської війни¹⁹, полемізує із Суворовим (А. Резуном) тощо.

Як активного учасника археологічних пошуків, Анатолія Георгійовича цікавлять і давно-минулі часи. Так, він досліджував історію антив, а відтак побачило світ відповідне видання²⁰. Ним ініційовано й випуск монографії, присвяченої аналізу геодетермінічних чинників творення прадавньої української державності²¹. Вийшли друком і кілька статей професора, присвячених історії Мотронинського городища, яке він вважає одним із осередків зародження прадавньої української державності²².

Науковій творчості А. Морозова притаманна полідисциплінарність, а відтак у його доробку знаходимо й результати досліджень у царині мікроісторії та спеціальних галузей історичної науки. Для прикладу, він вивчає й організацію побуту та дозвілля українського села²³, особливості національного етикету²⁴ тощо.

Окремі статті відомого вченого присвячені проблемам історіографії²⁵, а також методології історієписання²⁶. Вони відзначаються високим рівнем аналітичності та глибиною концептуальних висновків та узагальнень. Перу професора належить і чимало глибоких рецензій на праці науковців, переважно із селянознавчої проблематики²⁷.

Поданий вище історіографічний огляд, котрий не претендує на вичерпність, переконливо засвідчує прихильність професора А. Морозова до політематичності й вражає широкого хронологічного охоплення його дослідницьких пошуків: від давньої історії України до сьогодення. Усе ж у його творчому доробку найпомітнішими є результати історико-аграрних досліджень ХХ ст.

15 Компанієць О., Морозов А. Колективна біографія провідників селянського повстанського руху на середній Наддніпрянщині (1918–1920-ті рр.). *Український селянин*. 2019. Вип. 22. С. 20–24.

16 Михайлюк О. В., Морозов А. Г. Радянська аграрна політика періоду Української революції (1917–1921 рр.). *Селянство, земля і влада в період Української революції (1917–1921 рр.)*: монографія. Черкаси, 2020. С. 360–380.

17 Аграрне законодавство періоду Української революції (1917–1921 рр.): зб. документів і матеріалів / упоряд.: С. В. Корновенко, А. Г. Морозов, Ю. Г. Пасічна. Черкаси: Чабаненко Ю. А., 2019. 554 с.

18 Верховський М. М., Морозов А. Г. Ілюстрований словник-довідник з воєнної історії України. Сміла: Тясмин, 2009. 440 с.: іл.

19 Морозов А. Г. О характере стратегического развертывания Киевского особого военного округа накануне войны с Германией. *Сторінки воєнної історії*. 2002. Вип. 6. С. 42–45.

20 Морозов А. Г., Корновенко С. В. Анти: монографія. Черкаси: Вид-во ЧДУ ім. Б. Хмельницького, 2001. 64 с.

21 Корновенко С., Морозов А., Морозова С. Геодетермінічні фактори формування прадавньої української державності. Черкаси: АНТ, 2008. 72 с.

22 Морозов А. Г., Шостопа А. В. Римські денарії на території Мотронинського городища. *Вісник Черкаського університету. Серія Історичні науки*. № 1. Черкаси, 2017. С. 90–97.

23 Захарченко М. В., Морозов А. Г. Побут і дозвілля в українському селі в 20-х роках ХХ ст. *Український селянин*. 2017. Вип. 18. С. 129–133.

24 Морозов А. Г. Український народний етикет. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*: зб. наук. пр. Число 6 (7): у 2 част. / відпов. ред. М. Дмитрієнко. Київ, 2001. Ч. 1. С. 356–374.

25 Морозов А. Г., Павлова Н. В. Зарубіжна історіографія про Україну (від найдавніших часів до ХVІІ ст.). *Вісник Черкаського університету. Серія Історичні науки*. 2018. № 1. С. 101–110.

26 Морозов А. Новітня методологія вивчення аграрної історії України: руралістика. *Український селянин*: зб. наук. пр. Вип. 30. Черкаси, 2023. С. 58–70.

27 Морозов А. Г., Фареній І. А. Рецензія. *Вісник Черкаського університету*. Вип. 212. Серія Історичні науки. Черкаси, 2011. С. 130–134. Рец. на кн.: Ресент О. П., Сердюк О. В. Сільське господарство України і світовий продовольчий ринок (1861–1914 рр.). Київ: Ін-т історії НАНУ, 2011. 366 с.

На окрему увагу заслуговує створена ним понад чверть віку тому наукова школа істориків-аграрників професора А. Морозова, котра не має аналогів в Україні. Насамперед підкреслимо, що під його безпосереднім керівництвом вже захищено 50 дисертацій (з яких 10 – докторські). Серед учнів Анатолія Гергійовича – відомі науковці, професори С. В. Корновенко, Н. І. Земзюліна, В. М. Лазуренко, З. М. Священко та інші.

З ініціативи й зусиллями професора А. Морозова у 2001 р. було засновано єдиний в Україні науково-дослідний інститут селянства (пізніше – НДІ селянства та вивчення аграрної історії) та його друкований орган – часопис «Український селянин», який згодом був віднесений до фахових видань України (кат. «Б»). Станом на сьогодні побачило світ уже 36 чисел цього авторитетного наукового видання (аналоги в Україні відсутні). Поряд із цим, на пропозицію Анатолія Гергійовича було засновано Наукове товариство істориків-аграрників. Щороку видаються тематичні монографії започаткованої товариством істориків-аграрників серії «Бібліотека українського селянина». Завдяки зазначеному Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького (далі – ЧНУ) став визнаним національним центром з вивчення селянствознавчої проблематики.

Побачило світ вже кількості статей та десятки окремих видань зі вказаного тематичного напрямку, які були підготовлені істориками-аграрниками ЧНУ. Окрім цього, на базі ЧНУ й НДІ селянства проведено, починаючи від 1996 р. 13 симпозіумів з аграрної історії національного й міжнародного рівня за участю провідних вчених-аграрників України та зарубіжжя. Ці представницькі наукові форуми також були започатковані на пропозицію професора А. Морозова²⁸.

Окрім часопису «Український селянин» професором було зініційовано випуск ще одного фахового збірника – «Гуржіївські історичні читання» (на честь відомого історика, нашого земляка із Худяків Черкаського району І. О. Гуржія), який виходив у 2005 – 2015 рр.

З ім'ям професора А. Морозова пов'язано ще одне надбання ЧНУ – перша в його історії спеціалізована вчена рада із захисту кандидатських (згодом докторських) дисертацій. Ця поважна наукова структура клопотами Анатолія Гергійовича взяла прописку в 2003 р. й відтоді в ній захищено безліч дисертацій з декількох історичних спеціальностей. Упродовж 8-ми років роботу спеціалізованої вченої ради очолював її фундатор Анатолій Гергійович, нині він є заступником голови (свого учня професора С. Корновенка).

В активі А. Г. Морозова й започаткування роботи першого в університеті археологічного музею – потужного науково-просвітницького осередку. В його експозиції – тисячі артефактів хронологічним охопленням від доби палеоліту до Хмельниччини. Музей став ефективною навчально-методичною базою для підготовки фахівців-істориків та центром археологічних досліджень.

Студенти дають високу оцінку змістовним і напрочуд цікавим лекціям професора з археології, новітньої історії України та усіляких спецкурсів. Навчальні заняття, які проводить Анатолій Гергійович, відзначаються високим науково-методичним рівнем і водночас є доступними для сприйняття широким студентським загалом. Поряд з цим він пильну увагу приділяє формуванню у своїх учнів навичок дослідницької роботи, тож не випадково вже близько сотні з них здобули наукові ступені й учені звання.

Професор А. Морозов є членом двох національних творчих спілок України – журналістів та краєзнавців. Дійсно, частина результатів його наукових пошуків після певної адаптації органічно вписується в медійні та краєзнавчі публікації. Він друкується в обласній періодиці та краєзнавчих часописах, час від часу з'являється в теле- і радіоефірі.

В іменитого історика є унікальне фахово-родинне продовження. Адже його донька Софія здобула науковий ступінь кандидатки історичних наук і досліджує минувшину землекористування. Отримала ступінь магістра-історика в Лейденському університеті (Нідерланди) й онучка Ольга²⁹.

28 Корновенко С. Становлення та розвиток черкаської школи істориків-аграрників професора Анатолія Морозова. *Вища школа*. 2016. №4. С. 17 – 21.

29 Голиш Г. Хто робить зрозумілими епохи. *Освіта*. 2017. №34–35. С. 6.

Наукові, організаторські та освітні досягнення А. Морозова дістали гідне пошанування. Він нагороджений знаками «Відмінник освіти України», «За наукові досягнення», відзнакою «За особливі заслуги перед Черкащиною», численними грамотами відомчого та регіонального рівня. У 2024 р. професор став довічним науковим стипендіатом Кабінету Міністрів України. Не залишився непоміченим на держаному рівні і його нинішній поважний ювілей: нещодавно Анатолій Георгійович приймав вітання із нагородженням Почесною грамотою Верховної ради України.

Ювіляр сповнений творчими планами і їх у нього безліч. Назвемо лише два проєкти. Уже майже підготовлена до друку його індивідуальна монографія, присвячена Мотронинському городищу як осередку прадавньої української державності. Також А. Морозов планує завершити впорядкування спогадів свого діда Івана Андрійовича Меркотана – активного учасника революційних подій 1917 – 1921 рр.

Висновки

Таким чином, як впливає із поданого вище емпіричного та історіографічного матеріалу, в особі професора Анатолія Морозова ми маємо непересічного суб'єкта сучасного українського історієписання, талановитого організатора наукового життя й керівника відомої в Україні наукової школи, знаного педагога, невтомного громадського діяча. Він зажив слави насамперед як глибокий дослідник різних аспектів аграрної історії України. Загалом творчий доробок вченого є політематичним і різножанровим, з великим хронологічним охопленням і має високу ступінь наукової новизни та актуальності. Доволі помітною є й освітньо-виховна, організаторська, просвітницька та громадська діяльність А. Морозова.

Обмежений формат цієї біоісторіографічної розвідки уможливив подання лише загальних штрихів життєтворчості нашого відомого сучасника. Окреслена тема має очевидні перспективи її подальшої розробки та диверсифікації.

References:

1. Golysh, G. (2017). Khto robyt zrozumilymy epokhy [Who makes epochs understandable]. *Osvita* [Education], 34–35, 6. [in Ukrainian].
2. Golysh, G. M. (2019). Mytets nauky, podvizhnyk osvity: [Anatoliy Morozov] [Artist of science, devotee of education: [Anatoliy Morozov]]. In H. M. Holysh, *Perom publitsysta: vybrani narysy, statti, intervyyu* [With the pen of a publicist: Selected essays, articles, interviews] (pp. 48–51). Cherkasy. [in Ukrainian].
3. Kireieva, V. O., Lysytsia, L. H., & Sylka, O. Z. (Comps.). (2016). *Anatolii Heorhiyovych Morozov: biobibliohr. pokazhch.* [Anatoliy Heorhiyovych Morozov: Bio-bibliographic index] (H. M. Holysh, Sci. Ed.; pp. 4–5). Cherkasy: Publishing House of ChNU named after B. Khmelnytskyi. [in Ukrainian].
4. Kompaniits, O., & Morozov, A. (2019). Kolektyvna bihrafia providnykiv selianskoho povstanskoho rukhu na serednii Naddniprianshchyni (1918–1920-ti rr.) [Collective biography of the leaders of the peasant insurgent movement in the Middle Dnieper region (1918–1920s)]. *Ukrainskyi selianyn* [Ukrainian Peasant], 22, 20–24. DOI: 10.31651/2413-8142-2019-22-20-24 [in Ukrainian].
5. Kornovenko, S. (2016). Stanovlennia ta rozvytok cherkaskoi shkoly istorykiv-aharnykyv profesora Anatoliia Morozova [Formation and development of the Cherkasy school of agrarian historians of Professor Anatoliy Morozov]. *Vyshcha shkola* [Higher School], 4, 17–21. [in Ukrainian].
6. Kornovenko, S. V. (2019). Morozov Anatolii Heorhiyovych. In *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* [Encyclopedia of Modern Ukraine]. <https://esu.com.ua/article-68450>. doi:10.5281/zenodo.19795633 [in Ukrainian].
7. Kornovenko, S. V., & Morozov, A. H. (2001). Transformatsiia podatkovoi polityky radianskoi vlady v ukrainskomu seli na pochatku NEPu [Transformation of the Soviet government's tax policy in the Ukrainian countryside at the beginning of the NEP]. *Ukrainskyi selianyn* [Ukrainian Peasant], 3, 230–236. [in Ukrainian].
8. Kornovenko, S. V., Morozov, A. H., & Pasichna, Yu. H. (Comps.). (2019). *Ahrarne zakonodavstvo periodu Ukrainskoi revoliutsii (1917–1921 rr.): zb. dokumentiv i materialiv* [Agrarian legislation of the period of the Ukrainian Revolution (1917–1921): Collection of documents and materials]. Cherkasy: Chabanenko Yu. A. [in Ukrainian].

9. Kornovenko, S., Morozov, A., & Morozova, S. (2008). *Heodeterminonichni faktory formuvannia pravadnoi ukrainskoi derzhavnosti* [Geodeterministic factors in the formation of ancient Ukrainian statehood]. Cherkasy: ANT. [in Ukrainian].
10. Morozov, A. (2023). Novitnia metodolohiia vyvchennia ahrarnoi istorii Ukraini: ruralistyka [Modern methodology for studying the agrarian history of Ukraine: Rural studies]. *Ukrainskyi selianyn* [Ukrainian Peasant], 30, 58–70. DOI: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2023-30-Kornovenko-Morozov> [in Ukrainian].
11. Morozov, A. H. (1993). *Selo i hroshi: ukrainska kredytna kooperatsiia v dobu nepu: monohrafiia* [Countryside and money: Ukrainian credit cooperation in the NEP era: Monograph]. Cherkasy: NDITEKHIM. [in Ukrainian].
12. Morozov, A. H. (1994). *Kredytna silskohospodarska kooperatsiia URSR v roky NEPu* [Credit agricultural cooperation of the Ukrainian SSR during the NEP years] (Extended abstract of Doctor's thesis). Kyiv. [in Ukrainian].
13. Morozov, A. H. (2001). Ukrainskyi narodnyi etyket [Ukrainian folk etiquette]. In M. Dmytrienko (Ed.), *Spetsialni istorychni dysyplyny: pytannia teorii ta metodyky: zb. nauk. pr.* [Special Historical Disciplines: Issues of Theory and Methodology: Collection of Scientific Papers] (Issue 6 (7), Part 1, pp. 356–374). Kyiv. [in Ukrainian].
14. Morozov, A. H. (2002). O kharaktere strategicheskogo razvertyvaniya Kievskogo osobogo voennogo okruga nakanune voyny s Germaniei [On the nature of the strategic deployment of the Kiev Special Military District on the eve of the war with Germany]. *Storinky voennoi istorii* [Pages of Military History], 6, 42–45. [in Russian].
15. Morozov, A. H. (2020). *Silskohospodarskyi kredyt v dobu nepu (1921–1929 rr.): monohrafiia* [Agricultural credit in the NEP era (1921–1929): Monograph] (2nd ed., rev.). Cherkasy: Kandych S. H. [in Ukrainian].
16. Morozov, A. H., & Farenii, I. A. (2011). Retenziia [Review of the book: Reient, O. P., & Serdiuk, O. V. (2011). *Agriculture of Ukraine and the world food market (1861–1914)*. Kyiv: Institute of History of NASU]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii Istorychni nauky* [Bulletin of Cherkasy University. Historical Sciences Series], 212, 130–134. [in Ukrainian].
17. Morozov, A. H., & Fedorenko, Ya. A. (2016). Rozvytok rynkovykh vidnosyn v ukrainskomu seli doby nezalezhnosti [Development of market relations in the Ukrainian countryside during the era of independence]. *Ukrainskyi selianyn* [Ukrainian Peasant], 16, 100–103. [in Ukrainian].
18. Morozov, A. H., & Kornovenko, S. V. (2001). *Anty: monohrafiia* [The Antes: Monograph]. Cherkasy: Publishing House of ChDU named after B. Khmelnytskyi. [in Ukrainian].
19. Morozov, A. H., & Morozova, S. A. (2002). Enerhetychnyi analiz silskoho hospodarstva Cherkaskoi oblasti (druga polovyna XX st.) [Energy analysis of agriculture in Cherkasy region (second half of the 20th century)]. *Ukrainskyi selianyn* [Ukrainian Peasant], 6, 140–142. [in Ukrainian].
20. Morozov, A. H., & Pavlova, N. V. (2018). Zarubizhna istoriografiia pro Ukrainu (vid naidavnishykh chasiv do XVII st.) [Foreign historiography about Ukraine (from ancient times to the 17th century)]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii Istorychni nauky* [Bulletin of Cherkasy University. Historical Sciences Series], 1, 101–110. [in Ukrainian].
21. Morozov, A. H., & Savchenko, A. V. (2020). Bazarna torhivlia yak skladova neformalnoi ekonomiky selianskoho dvoru v roky «vidlyhy» [Market trade as a component of the informal economy of the peasant household during the years of the «Thaw»]. *Ukrainskyi selianyn* [Ukrainian Peasant], 23, 30–34. DOI: 10.31651/2413-8142-2020-23-30-34 [in Ukrainian].
22. Morozov, A. H., & Shostopal, A. V. (2017). Rymski denarii na terytorii Motonynskoho horodyshcha [Roman denarii on the territory of the Motronynske hillfort]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii Istorychni nauky* [Bulletin of Cherkasy University. Historical Sciences Series], 1, 90–97. [in Ukrainian].
23. Morozov, A. H., & Sirichenko, L. B. (2014). *Formuvannia spilnoi ahrarnoi polityky krain Yevropeiskoho Soiuzu (1990–2000 rr.)* [Formation of the common agrarian policy of the European Union countries (1990–2000)]. Cherkasy: Publishing Department of ChNU named after B. Khmelnytskyi. [in Ukrainian].
24. Morozov, A. H., Kornovenko, S. V., & Reient, O. P. (2004). *Ukrainska revoliutsiia: navch. posib.* [The Ukrainian Revolution: Textbook]. Vinnytsia: Foliant. [in Ukrainian].
25. Mykhailiuk, O. V., & Morozov, A. H. (2020). Radianska ahrarna polityka periodu Ukrainskoi revoliutsii (1917–1921 rr.) [Soviet agrarian policy during the Ukrainian Revolution (1917–1921)]. In *Selianstvo, zemlia*

-
-
- i vlada v period Ukrainskoi revoliutsii (1917–1921 rr.): monohrafiia* [Peasantry, land and power during the Ukrainian Revolution (1917–1921): Monograph] (pp. 360–380). Cherkasy. [in Ukrainian].
26. Verkhovskyi, M. M., & Morozov, A. H. (2009). *Iliustrovanyi slovnyk-dovidnyk z voennoi istorii Ukrainy* [Illustrated dictionary-reference book on the military history of Ukraine]. Smila: Tiasmyn. [in Ukrainian].
27. Zakharchenko, M. V., & Morozov, A. H. (2017). Pobut i dozvillia v ukrainskomu seli v 20-kh rokakh XX st. [Life and leisure in the Ukrainian countryside in the 1920s]. *Ukrainskyi selianyn* [Ukrainian Peasant], 18, 129–133. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 25.12.2025

Схвалено до друку / Accepted: 16.01.2026

Опубліковано / Published: 30.04.2026